

в случая, защото идеалът няма нищо общо с някаква неотразима надличностна сила, но по същество мисълта на Пенчев е вярна: идеалът на писателя е негова съкровена мярка за нещата и висша цел, която открила неговото творчество и в тясна връзка с творческия му метод регулира съотношението между „отразяване“ и „претворяване“ на действителността в творчеството му.

Георги Пенчев се спира и върху някои характерни прояви на буржоазната партийност в литературата и изкуството на Запад. Той откроява засилващите се милитаристични тенденции, насърчаването на ревизионистичните и елитарните теории и „художествени“ прояви, както и на теориите за т. нар. „безпартийна“ литература. Всички те на практика се оказват в услуга на буржоазията за постигане на глобалните ѝ идеологически цели.

Изследователят с право сочи проблема за човека като невралгичен център на съвременната идеологическа борба и тясната връзка на този проблем с концепцията за личността в литературата. Наистина в тази концепция като във фокус се сплитат различни философски тенденции. Това обяснява нарастването на вниманието на буржоазната теоретическа мисъл към въпросите, свързани с творческата личност в литературата и изкуството. Изследователят още по-ясно формулира ръководния светогледен принцип на нашата философия: „Човекът в действие, човекът като активен субект на преобразователния процес в обществото и природата — такава е основната и принципна предпоставка, от която се изгражда нашата концепция“ (с. 215). Разбира се, има действие и действие. Авторът има пред вид х у м а н и с т и ч н о ориентираната индивидуална и колективна дейност на човека и обществото при социализма.

Като говори за съвременния положителен герой в литературата, Г. Пенчев напомня, че става дума за герой, който с някои свои черти не е чужд на цялото историческо развитие на световната литература. Това е образът на свободния човек, способен да се развива по законите на справедливостта и красотата. Но тези заложби едва в условията на социализма намират почва за всеотрапен разцвет. Но макар че при социализма се създават реални условия за всеотрадно свободно развитие на всички членове на обществото, все пак новият герой на нашата литература е личност „поне с една глава по-висок, за да се вижда по-далече“, да може да учи и възпитава“, както образно се изразява Пенчев. За съжаление някои творци пренебрегват това изискване, и то не в своя полза и не в интерес на социалистическата ни литература.

Георги Пенчев завършва убедително изследването си, като разпространява проблема за творческата активност на писателя и върху начина на творческа обработка на художественото съдържание и — като постига своеобразно „удвояване“ на понятието в отражателен аспект — говори за активност на ге-

роя. И с право отделя специално внимание на трудова и нравствената активност на съвременния герой. В този аспект се анализират редица творби на съвременни български писатели и особено пространно романът „Низината“ на Васил Попов, който дава на изследователя богат материал за наблюдения и изводи в интересувашата го насока.

Още веднъж се напомня, че по-важни от технологическите за литературата са човешките процеси и явления. Затова нравственият и социалният анализ в съвременната литература все по-решително извежда на преден план „враждуващите противосили в личността“. Бих забелязал обаче и една нежелателна тенденция — това често става за сметка на изграждането на една цялостна, нелишана от съжмания и противоречия личност, но която сълзява да преодолее тези противоречия и да се прояви в крайна сметка като целен характер.

Интересът на литературата към духовния свят на съвременника, към нравствените богатства на личността с основание се сочи за характерна черта на съвременната литература и израз на нейния хуманизъм. Именно в хуманизма партийността и творческата активност на писателя и неговия герой се разкриват най-пълно. Активността е гравитна, когато има за своя висша цел и критерий комунистическия хуманистичен идеал. Тогава реалният хуманизъм на нашето общество намира най-пълно художествено отражение в литературата ни, изпълва я с истински хуманистичен патос.

Всичко това придава безспорна и актуална значимост на новото изследване на Георги Пенчев — „Партийността и активната личност в литературата“.

Георги Гетов

„АЛЕКСАНДЪР БЛОК И БЪЛГАРИЯ“
от ЕКАТЕРИНА ДАСКАЛОВА
С., „Наука и изкуство“, 1980
ред. Заравка Василева

Както е отбелязано в справката към изданието, книгата на Екатерина Даскалова представлява монографично изследване за творческото битие на големия руски и световен лирик А. А. Блок в България. Навлязъл в началото на тоя век в съзнанието на нашите поети-символисти, той има рядката съдба в продължение на повече от седем десетилетия да бъде един от най-активно четените — в оригинал и в преводи — руски поет, многократно преведан от най-значителните наши лирици — Н. Лилиев, Н. Фурнаджиев, Гео Милев, Л. Стоянов, Е. Багряна, Мл. Исаев, Ив. Радов, П. Стефанов, А. Германов, вкл. от съвременните най-млади преводачи — Кирил Кадийски, Петър Велчев, Любен Любенов.

Въз основата на значителен по количество материал, част от който е събран от изследователката, е нашироко обоснована тезата, че поезията на Блок оставя една плодотворна традиция — първоначално в творчеството на нашите модернисти през първите две десетилетия на този век, а след края на Първата световна война служи като положителен фермент в новата идейна и творческа ориентация на Гео Милев, Хр. Ясенов, Ем. Попдимитров, а малко по-късно и на Л. Стоянов към социалистичните и революционни настроения.

Книгата „Александър Блок и България“ излиза от печат по случай 100-годишнината от рождението на великия руски поет и е предназначена както за специалисти, така и за най-широк кръг от почитатели на руската съветска литература и изкуство.

У нас темата „Блок и България“ досега многократно е била предмет на различни интерпретации в общи и специални работи на Г. Бакалов, Т. Павлов, Г. Цанев, В. Велчев, С. Русакиев, В. Колевски, Хр. Дудевски, А. Анчев, от съветските — Д. Ф. Марков, В. И. Злиднєв, Ю. Левшина и др. С една дума, натрупан е значителен материал, направени са ценни заключения за рецепцията на Блок в поезията в България. Самата Ек. Даскалова повече от двадесет години работи по същата тема, провела е десетки анкети с още живите преводачи и почитатели на Блок, има публикации в наши и съветски вестници, списания и сборници.

Достатъчно е да се хвърли един, макар и бегъл поглед върху книгата „Александър Блок и България“, за да се долови амбицията ѝ за разграничаване от по-ранните проучвания, да каже нещо свое по разглежданите въпроси.

Пристъпвайки към задачата си, Ек. Даскалова е имала съзнанието, че се захваща с една извънредно трудна, отговорна и в истинския смисъл на думата творческа задача. Значимостта и плодотворността на художествената традиция, идеща от Блок, е многопосочна и многослоиста. В условията на мощния революционен подем на пролетарските маси през 20-те и 30-те години руският поет присъства дейно и трайно не само в културния живот на страната ни, но и в идеологическия двубой, оказва непосредствено и революционизиращо въздействие върху общественото съзнание. Верен е изводът на изследователката: „Творческият и гражданският пример на Блок се оказва съзвучен с качествено новите явления в българската литература — с естетическото самоопределение на най-значителните ни поети, изживяващи аналогична с Блок творческа еволюция (Хр. Ясенов, Гео Милев, Л. Стоянов и др.); с гражданско-демократичната линия на поетите „септемврийци“ (А. Караляйчев, А. Разветников, Н. Фурнаджиев), с новия революционен хуманизъм на пролетарските и антифашистки поети (Хр. Смирненски, Н. Хрелков, Мл. Исаев и др.“ (с. 218).

За да може рецепцията на Блок в България да бъде по-добре разбрана от днешния читател, авторката е сметнала за необходимо да напише специална, въвеждаща част (първа), посветена на собственото развитие на Блок. Това са две напълно самостоятелни глави: „Поет на великия прелом между две епохи“ и „България в творческото съзнание на Блок (Освободителната епопея от 1877—1878 г. в поемата „Възмездие“)“. Наличието на тези две глави намирам за оправдано. Коментарът тук дава ценни и интересни сведения за личността и живота на руския поет, обяснява еволюцията му от цикъла „Стихове за Прекрасната дама“ през цикъла „На Куликовското поле“, незавършената автобиографична поема „Възмездие“ (1910—1921) до революционноромантичната поема „Дванайсетте“, одата „Скити“ и програмната статия „Интелигенция и революция“.

Това, което не удовлетворява в тези две глави, е мозаечността на изложението. Цитирани са почти всички от известните, утвърдените познавачи на Блок, като В. М. Жирмунски, Л. И. Тимофеев, Вл. Орлов, Л. К. Долгополов, З. Г. Минц, Б. Соловьев, Л. Краснова, Н. Венгеров, И. Круж, без обаче да се държи сметка, че един Л. И. Тимофеев съществено се отличава в интерпретацията си на литературното наследство на Блок в сравнение например с В. М. Жирмунски — и още повече с писаното от Вл. Орлов или Б. Соловьев. Нямащите тук се губят. Най-фрапанти в това отношение е цитатът от книгата на Б. Михайловски „Символизъм в руската литература XX века“. М., 1939 (вж. с. 49; или на с. 15, 29, 50 и особено бележите под линия). Не е работата само да се позоваваш на проучванията на свои колеги — съветски и наши, но и да отсвях в тях преходното, да утвърждаваш и развиваш трайното. Дори на места неотбелязането на страници (или година на издаването) на цитирания труд създава впечатление за вторичност на използваната от авторката книжнина върху Блок (с. 25, 35, 52 и др.).

Непонятно защо изданието на „Дванайсетте“, осъществено в София през 1920 г., е поднесено „неутрално“, т. е. без наш коментар. Означеното на корицата „Российско-българское книгоиздательство“ по същество е белоимигрантско предприятие (с. 92—93). Не е отбелязано също, че П. М. Сувчински, автор на предговора към изданието, напразно се опитва да представи „Дванайсетте“ изцяло като „религиозна“ поема. Той пише: „Усещането на религиозната предопределеност и религиозната съсредоточеност и прошката — ето в какво е разрешението на религиозната идея на „Дванайсетте“ (с. 12). В едно късо изречение три пъти е употребен епитетът „религиозна“ — няма що!

Това, надявам се, не са „подробности“, а факти от литературното ни развитие, които очакват наша, съвременна оценка. Псевдоисторизмът в случая е лош белег.

В цялата книга, все едно какво се разглежда — проникването на Блок в културния ни живот от началото на века (1907—1917), въздействието на поезията му върху Н. Лилиев, Л. Стоянов и Д. Дебелянов или българските преводи на Блок, — навсякъде се изхожда от едно разбиране за литературните контакти и влияния някъде от 50-те години. И проблемите са видени с очите на изследователя от онова време. И още нещо: някак с „лека ръка“ тук се бори с понятията като сравнително изучаване на литературата и типология на литературните явления. В съвременното марксистическо сравнително литературознание отдавна е доказано, че при първия тип проучвания обикновено се предполага наличието на родствени, генетични връзки, докато за типология на литературните явления говорим само в ония случаи, когато развитието на една литература се успоредява, „изравнява“ с развитието на друга литература (страна). Типологическите сходства или общности са много характерни за българската и румънската, руската и френската литература, които не са родствени, генетично свързани помежду си.

В книгата на Даскалова са налице определени усилия да се анализират както типологически общности на Блоквата поезия със стихове на Н. Лилиев, Л. Стоянов и Д. Дебелянов от годините на техните увлечения по символизма, така и влиянието на „Дванайсетте“ върху новата поезика на Гео Милев („Септември“, 1924), Н. Хрелков, Хр. Смирненски и др. Повечето от примерите са познати, интерпретирани са от други изследвачи, по-свежи, от наши дни са анкетите, които сама Даскалова е провела с наши поети, литературни критици, театрални режисьори (Н. О. Масалитинов, Б. Дановски), като се почне от 1957 г., та чак до най-последно време. Лично аз много високо ценя тези материали, поместени в „Приложението“ към книгата.

Възраженията ми са главно в посока на усилията на Даскалова на „всяка цена“ да открива „типологическа общност“ на Блок с почти всички наши поети — от Яворов през Лилиев, Ясенов до Кр. Пенев, Е. Багряна и К. Зидаров. Това увлечение може да се установи почти на всяка страница и особено в случаите, когато авторката се опитва „да успоредява в типологически план“ Блок с Яворов. На какво основание?

За база се взема „мотивът на трагизма“ (с. 68—70). Според Ек. Даскалова „явлението Яворов — Блок“ било пример на „типологическа характеристика (!) в сравнителен план“. И още: „За авторите на „Ночные часы“ и „Нощ“ е характерен в тази връзка и асоциативният образ на „слепеца“, синоним на духовна опустошеност и умъртвяваща човешка личност.“ Вместо коментар ще си позволя да перифразирам думите на Алеко Константинов: „Да се увличаме, ама да си знаем мярката!“

Такава „странни“, да не употреба друга, по-силна дума, доказателства, че Блок бил

учител на българските модернисти, изобилствувал при сравненията със стихове на Н. Лилиев (с. 70—74), Л. Стоянов (с. 74—78), Д. Дебелянов (с. 78—88); Хр. Ясенов, Ем. Попдимитров, Хр. Смирненски, Н. Хрелков. Ето един пример.

Става въпрос за „ръкописната антология“ на Н. Лилиев. От факта, че в тази тетрадка собственооръчно българският поет е преписал за себе си две, само две стихотворения от Блок — „Россия“ и „Незнакомка“, едва ли следва извод за някакви „общности сходства“ на Лилиев с Блок, видени „по линията на елегичното отношение към любовта, на мрачните изживявания от една нерадостна действителност“, както иска да ни увери Ек. Даскалова (с. 70). Това са крайно общи съждения, които могат да бъдат отнесени към всеки поет-модернист. Съвсем друг път извървява Н. Лилиев. Копнежите му по света и живота изводят от самата му натура, от нагласата му като творец, а прозренията, до които стига, са резултат колкото на неговото артистично „аз“, толкова и на въздействията отвън, от внушенията на неговите „учители“ — М. Метерлинк, П. Верлен, О. Уайлд, Х. Ибсен — всичките да не изброявам.

Превзетост, научна неточност има и в съжденията на Даскалова, когато се заема да сближава — пак на „типологическа основа“ Блок с Дебелянов. Тук „свързващото звено“ се оказва... „чувството за социален трагизъм, за кръещияте противоречия на капиталистическото общество...“ (с. 81). Нататък следват два цитата, които по същество нямат никаква близост помежду си. Сравнете:

И отвращение от жизни
И к ней безумная любовь
И страсть и ненависть к отчизне.

(„Возмездие“)

през деня неуморно изграждам,
през нощта неуморно руша.

(„Черна песен“)

Като втори аргумент за влияние на Блок върху Дебелянов е посочен цикълът „Под сурдинка“ (1914), към който, както е известно, нашият поет е поставил за мото два стиха от Блок:

...И стало беспощадно ясно:
Жизнь прошумела и ушла.

Това мото е взето от стихотворението „Весенний день прошел без следа“ (1909). Доколкото съм писал другде по тоя въпрос и съм критикувал Ек. Даскалова за увлечението ѝ да установява общности между творци, които малко се родяят, тук ще добавя само следното.

Мотото от Блок към стихотворението „Под сурдинка“ не говори за литературно влияние, а е факт, пример на литературна алюзия. Чрез него Дебелянов е само подсказал единомислие с руския поет. Литературните алюзии (по думите на Д. С. Лихачов) са белег на високо развитие на литературата, те предполагат наличието на компетентен читател.

За „типологическата общност“ на Блок с Л. Стоянов (опитът да се сближи авторът на „Стихи о России“ с „Меч и слово“, 1916) няма да говоря — абсурдността тук е очевидна. Дори написаното за Гео Милев също не удовлетворява. Гонейки някакви свои цели, изследователката не е критически възприела онова, което е казано вече по темата, и оттам да продължи. Имам пред вид статиите на Г. Бакалов, Г. Цанев и др.

Не по-малко странно е, че даже при наличието на подглава „Българските преводи на Блок“ (с. 94—103) в книгата не е разгледан като художествена структура, като постижение на нашата преводческа школа нито един превод, и то при положение, че само поемата „Дванайсетте“ е позната на българския читател в четири самостоятелни превода — на Д. Осинин и Гео Милев (от началото на 20-те години), на Т. Харманджиев и Мл. Исаев (от годините на народната свобода). Вместо анализ на преводите тук четем пространни библиографски справки от различно естество. Читателят е в правото си да очаква една компетентна оценка поне на 5000 стиха на Блок, преведени досега от Мл. Исаев. Ала и това не е сторено.

Не мога да отмина и такъв род увлечение: предоверяването на анкетираният от Даскалова наши поети и литературни критици. Невинаги и не всяко признание (спомен) за изпитано влияние е вече доказателство в ръцете на работещия в областта на сравнителното литературознание. Главното и сигурното свидетелство в случая са художествените произведения, черновите, личната кореспонденция и др. Така ли е в книгата „Александър Блок и България“?

Само отчасти. Така се е получило, защото въпросите на анкетора често насочват към желаните отговори. И това се улавя в анкетите с Н. Лилив (с. 178—181), К. Константинов (с. 187), М. Марчевски (с. 197—199) и др. Например от анкетата с К. Константинов узнаваме, че екземплярът от „Дванайсетте“, получен от него през 1920 г. чрез Цариград (с илюстрации на Наталия Гончарова), бил „единственият, попаднал в България от новата популярна поема на Блок“ (с. 187). В същност истината е друга: Д. Осинин, Г. Цанев и всички ония литератори, които са били свързани с легалния партийен печат, са разполагали с друго издание на „Дванайсетте“ (изд. „Алконост“, 1918). По това именно издание, както подробно говори в спомените си Д. Осинин, той прави първия превод на поемата, поместен в сп. „Червен смях“, бр. 37, 1920 г. Известно е също, че свой, вероятно „излишен“ екземпляр от „Дванайсетте“ Гео Милев изпраща на Ем. Попдимитров в Кюстендил. С други думи, едва ли екземплярът, за който говори К. Константинов, е бил „единственият, получен в България“. Някои от тия факти са известни и на Ек. Даскалова, дори в книгата си тя се позовава на тях, но въпреки това неточността в спомените на К. Константинов

не е коригирана, останала е без коментар (вж. с. 95).

Итъквам това, защото прекалено много внимание е отделено на превода „За любовта, поезията и държавната служба“, издаден във Враца през 1922 г. Трябва ли да напомним, че този превод е отхвърлен от прогресивната ни общественост. Ето какво пише Н. Хреков: „Да се разглеждат подобни преводи е истинско губивреме. И малкото труд, който правим, е само за това, че книгата е от Александър Блок, един от големите поети на двадесетия век не само в руската земя...“ (Разговор, бр. 71, 24 юни 1922).

Времето, обхванато в книгата „Александър Блок и България“, завършва някъде към 1975 г. Прибавени са в края три странички („Вместо заключение“) за традицията на Блок, която продължават някои наши днешни поети (Д. Василев). Естествено Ек. Даскалова не е успяла да обгърне всичко по темата, някъде е прекалено обстоятелствена и библиографски пълна, а на места фрагментарна и неубедителна, но все пак това е първото у нас по-цялостно изследване на рецепцията на Блок. А това не е малко.

Христо Дудевски

„БЪЛГАРО-РУМЪНСКИ ЛИТЕРАТУРНИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПРЕЗ XIX В.“ С., БАН, 1980, 316 с.

Това е най-сериозният труд, посветен на века на изключително плодотворните взаимодействия на националните литератури на двата съседни народа. И трябва да погледнем близо сто години назад, за да видим как литературните историци запознават постепенно своя народ с литературния живот на съседите, като изтъкват сътрудничеството и синхронното развитие на двете литератури. От случайните отначало статии за някои общи страни в развитието на румънската и българската литература се достига след Първата световна война до подчертан интерес към литературата на съседите през XIX в., обаче без никакви оригинални приноси. Българските литературни историци съобщават за постиженията на румънската литературна история, румънските пък черпят сведения само от български публикации. Но след 1944 г. проучванията в румънските архиви откриват все повече и все по-значителни данни за културноисторическите условия на нашето Възраждане в Румъния, историческите съпоставки стават все по-задълбочени, синтезите стават все по-обширни и перспективни. А през 70-те години в нашите страни излязоха десетина приносни монографични труда, посветени на литературните ни взаимоотношения през миналия век.

Нарочно оглеждаме изминатия път на румънската и българската компаративисти-